

INTRODUCTIE EEN NAAMBORDJE OP DE DEUR

Tijdens de oorlog geboren: kind van een Duitse vader en een Hollandse moeder; ze wist van jongs af aan dat ze Duitse was, dat is nooit een geheim geweest. Ze heeft het ook geweten wat het betekent om een moffenkind te zijn. Loes groeide op in Nederland, in een tijd waar Duitsers en Nazi's in een naam genoemd werden, waar men hetzelfde mee bedoelde. Het gevolg: een groot deel van haar leven heeft ze een verscheurd gevoel van binnen; hinkend, nergens bijhorend. Een verscheurd bestaan. Herstellend van een zware operatie, maakt ze zo op het eerste gezicht een wat kwetsbare indruk. Naast de vernederende ervaringen in haar jeugd heeft ze geen gemakkelijk leven gehad. Een scheiding achter de rug, intense zorg voor haar gehandicapte kind en veel verdriet over het overlijden van haar levenspartner Rob. Dapper in het aftasten van haar plek in de samenleving, dapper in haar zoektocht naar haar vader. Eindelijk vijftig jaar na de bevrijding een naambordje op de deur. Symbool van haar bevrijding van de zware last van een collectief schuldgevoel.

INTERVIEW LOES

Ik ben geboren in 1942, was het derde kind uit het huwelijk van mijn ouders, mijn vader was Duitser en mijn moeder Hollandse. In oktober 1943 werd mijn jongste zusje geboren. Mijn ouders trouwden voor de oorlog, in 1938. M'n vader was Rijksduitser. Zijn ouders waren voor de oorlog al, zo rond 1925, naar Nederland gekomen omdat mijn grootvader een aanstelling had gekregen bij een bedrijf in het zuiden van het land.

Mijn vader heeft een gedeeltelijke schoolopleiding in Nederland gehad. Toen de oorlog uitbrak studeerde zijn jongste broer inmiddels in Duitsland en werd er militair en sneuvelde in Rusland. Er werd toen in vader's gezin uitsluitend Duits gesproken. Dit zegt iets over de Duitse ontwikkeling in dat gezin.

Het was heel normaal dat mijn vader met een Hollandse vrouw trouwde, ook zijn twee andere broers zijn met een Nederlandse vrouw getrouwd.

Ik kan wel zeggen dat de oorlog de hele familie verscheurd heeft, vooral die van de Duitse kant. Een groot deel van mijn Duitse familie vluchtte aan het eind van de oorlog naar Duitsland. Mijn moeder bleef in Nederland, hoewel ze ook wel aanzeggingen heeft gehad om

met haar kinderen naar Duitsland te vertrekken. Mijn vader was al weg, naar Polen en ze besloot hier te blijven, want wat moest ze daar in Duitsland...

In 1944, naar ik denk, na Dolle Dinsdag, is ook ons gezin uit elkaar gegaan. Dat verscheurde is gebleven en het is de rest van mijn leven van enorme invloed geweest.

Mijn eerste herinneringen beginnen zo'n beetje op de plek waar ik toen ondergebracht werd. Het was namelijk zo, dat mijn moeder met mijn jongste zusje, de baby, bij een zus van haar onderdak kreeg. De andere drie kinderen werden ieder op een andere plek gehuisvest.

En, ja daar waar ik was, was het niet erg leuk....

De vrouw des huizes was niet op kinderen gesteld. Het was daar altijd donker, het moest stil zijn in huis, ik heb het gevoel dat ik de hele dag maar op een kistje zat..., zo zijn mijn herinneringen....

Ooit is er wel eens een inkwartiering geweest, van een Poolse officier. Als kind mocht ik in- en- uitlopen bij hem. Kleine herinneringen, op schoot zitten, een plak chocola krijgen. Een warm gevoel: ik was welkom bij hem. Misschien fungeerde hij als een soort vaderfiguur. Na de oorlog is ons gezin weer bij elkaar gekomen, maar vraag me niet hoe lang dat geduurd heeft. Ik was natuurlijk nog zo klein dat ik er nog geen tijdsbesef van had....

Daarna is het nooit meer geworden als voor die tijd.

Mijn moeder moest alleen verder met haar vier kinderen en ze geloofde er heilig in dat mijn vader terug zou komen.

Mijn vader werd vermist.

Ze heeft nooit geweten wat er werkelijk met hem gebeurd is. Na de capitulatie kreeg ze nog enkele brieven,.... maar waar ze echt aan toe was heeft ze jaren niet geweten....

Ik kom uit een Katholiek gezin en werd opgevoed met elke avond een gebed voor de behouden thuiskomst van mijn vader. Mijn moeder ging ook elke dag naar de kerk met ons. Voor mij was mijn vader niet meer dan een fotootje, een portretje, een vierkantje; er was ook nog een schilderij waar hij op stond. Maar hoe groot hij was, hoe zijn stem klonk, dat kon ik me absoluut niet herinneren. Later heb ik me ook wel verbaasd dat er zo weinig tastbare herinneringen aan hem waren, tot ik begreep dat er na de oorlog natuurlijk spullen uit huis gehaald zijn, waardoor er waarschijnlijk zo weinig tastbaars bewaard is gebleven.

Op een gegeven moment, ik was al iets groter, zat al op de lagere school, kwamen we op een ochtend uit de kerk toen er een postbode buiten het hek op mijn moeder stond te wachten.

De brief die hij kwam brengen bleek van het Rode Kruis te zijn.

Mijn moeder maakte binnengekomen die brief open en het enige dat ik me herinneren kan, was dat er een paar tranen over haar gezicht rolden en dat ik die dag thuis mocht blijven van school. Ik dacht dat mijn vader overleden was, maar het bericht luidde dat hij vermoedelijk overleden was in krijgsgevangenschap... vermoedelijk..., niets echt zeker. We hebben er verder nooit meer iets over gehoord, dat is zo gebleven.

Mijn moeder heeft nooit een nieuwe relatie gekregen, ze heeft het ook nooit gewild. Voor ons is niet duidelijk geworden of ze zijn dood aanvaard heeft, of ze er in geloofd heeft. Toen ze stierf, ze overleed op 65 jarige leeftijd aan kanker, heeft ze op haar sterfbed een paar keer gezegd: Ik wil naar Heinz, ik wil naar boven... Voor ons betekende het dat ze het echt wist, dat hij dood was. Dat was voor ons een goed gevoel, want het was nooit echt afgewerkt. Mijn moeder was door haar huwelijk Duitse geworden en zo groeide ik op als Duits kind. Nadat bekend werd dat mijn vader dood was heeft ze haar Nederlandse nationaliteit weer terug gekregen. Wij kinderen hadden alle vier door geboorte de Duitse nationaliteit. Later als

we 21 zouden zijn mochten we er zelf over beslissen welke nationaliteit we wilden aannemen. Doordat mijn jongste zusje en ik in de oorlog geboren zijn hebben wij een geboorteakte met een hakenkruis. Daar komen we ook niet zo makkelijk mee te voorschijn.... Eigenlijk besta ik zelfs niet..., want onze officiële geboorteakte is namelijk zoek; vermoedelijk ligt deze ergens in Berlijn. Omdat destijds Duitse kinderen aangegeven moesten worden bij het Standesamt in Den Haag is aan het eind van de oorlog alles verdwenen, alle papieren zullen wel naar Duitsland meegenomen of vernietigd zijn.

Ik sta niet ingeschreven in het geboorteregister van de stad waar ik geboren ben. Daar is mijn geboorte volledig onbekend (In het bevolkingsregister sta ik wel ingeschreven).

Dit heeft heel veel consequenties gehad.

Zoals bij examens: het groene boekje, namelijk het Duitse paspoort en het ontbreken van een recent uittreksel uit het geboorteregister, gaven de nodige problemen. Ik kreeg daardoor het diploma pas later.

Door mijn moeder zijn wij heel Nederlands opgevoed, terwijl we Duitse kinderen waren. Voor de wet was dat ook letterlijk zo. Wij zijn met verblijfsvergunningen opgegroeid. Toen ik 17 jaar was, kwam er een wetwijziging en kon ik Nederlander worden. Gelukkig, want ik zat destijds op de kweekschool en als vreemde kon je geen ambtenaar worden, niet in rijksdienst werken. Tot op de dag van vandaag heb ik 2 nationaliteiten.

Mijn grootouders zag ik weer voor het eerst toen ik twaalf was... Ik vond het aardige mensen, ik vond mijn opa zelfs een hele aardige man... Later hoorde ik dat hij toch wel heel erg pro-Duits, om niet te zeggen, voor de nazi's was geweest. Het is nog steeds lastig om dat met jezelf weer in evenwicht te brengen.... heel lastig....

De consequenties om een *moffenkind* te zijn geweest?

Ik heb er heel erg veel last van gehad.... Bij ruzies.... altijd was je dat moffenkind. Op de kweekschool was er een leraar die mij nooit bij mijn voornaam noemde: mijn naam was Schweinekopf voor hem.... en ja, dat waren zoal de dingen die ik heel lastig, heel moeilijk vond. Ik was toen ook nog maar zeventien en ik wilde er thuis niet mee aan komen, want ja, je deed je moeder dan weer verdriet. Tot op de dag van vandaag heb ik er met mijn zusters geen contact over, het is een taboe, we praten niet over onze gevoelens.

Het is heel moeilijk geweest om als Duits kind op te groeien in Nederland waarde hele geschiedenis in het teken van de Tweede Wereldoorlog stond. Terecht.... maar de algehele tendens was: Duitsers zijn niet oké. Duitsers en nazi's werden op een hoop gegooid. Het betekende dat ik toen ik naar school ging geconfronteerd werd met hoe vreselijk en hoe slecht het allemaal was. Ik kwam in tweestrijd. Door een onderscheid te maken hield ik het voor mezelf in evenwicht door de volgende gedachte: misschien alle Duitsers, maar mijn vader niet.

Het woord nazi kende ik toen nog niet, wel het woord *mof*, dus maakte ik ervan: *Duitsers zijn moffen, maar moffen zijn slechte Duitsers*. Dat ik een Duits kind was, daar kon ik niet onderuit, dat moest ik accepteren, dat was ik nu eenmaal. Maar ik moest er wel voor zorgen dat ik geen mof werd. Ik stelde dat gelijk aan geweld.

Als er eens ruzie was op school dan kwam ik daar ook danig mee in de knel. Toen de hele buurt inmiddels wist dat mijn vader overleden was, had ik op een keer ruzie met een ander meisje. Zij schopte op een gegeven moment tegen een laag zand aan, (de straat was opengebrosen) en zei toen: *net goed, daar ligt die vuile rotmof van jullie onder begraven*. Ik gaf haar daarop een duw en ze viel op een houten bank, ze kwam zo ongelukkig terecht dat ze haar voortanden brak. En, ja toen had ik zoiets van, zie je wel, nu ben ik veranderd in een

mof, je hebt geweld gebruikt, zie je wel, je kan het niet ontlopen... Het was een ongeluk, maar ik heb me er heel lang voor geschaamd.

Het zal wel komen door een soort fatalisme:.... dat je het toch niet kunt ontlopen. Het was altijd zo *dubbel*...., zo gingen we een keer met schoolreis naar de *Grebbeberg*. Het was ons allemaal van te voren uitgelegd, maar ik had het gevoel dat ik er als Duitser niet mocht komen en omdat mijn vader geen graf had, wilde ik er ook helemaal niet komen. Ik wilde solidair blijven, met hem. Met mijn ogen dicht liep ik over de *Grebbeberg*.

Later toen ik ouder werd durfde ik heel lang geen mening te geven, ik heb heel lang het gevoel gehad daar geen recht op te hebben. Ik vond ook dat als mensen lelijk tegen Duitsers deden, dat het onze verdiende loon was: *Eigen schuld, dikke bult*.

Lastig, ja, altijd lastig, drukkend en niet weten aan welke kant te staan. Altijd weet gehad van het loyaliteitsconflict. Altijd gebukt onder een schuldgevoel, een collectief schuldgevoel. En thuis werd er niet over gepraat, er werd zo wie zo niet over onze gevoelens gepraat.

Hoewel ik wist wie mijn vader was, ik draag immers zijn naam, ben ik toch enkele jaren geleden een zoektocht naar hem begonnen. Ik had daarvoor er nooit zo bij stil gestaan om naar mijn vermiste vader te zoeken. Kortom, voor mij was dat tot dan niet aan de orde geweest.

Geleidelijk aan merkte ik dat ik er wel behoefte aan had om eens met mijn verleden af te rekenen, er mee om te leren gaan. Aanleiding was in 1994 de herdenking dat 50 jaar geleden het zuiden van het land bevrijd werd. Ik werk in het onderwijs en ook onze school deed mee met het Brabants project vijftig jaar bevrijding. Mijn automatische piloot ten aanzien van lessen over de Tweede Wereldoorlog werkte dat jaar niet meer.... het kwam toen wel heel dichtbij, omdat het over onze omgeving ging. Tijdens een bezoek aan een museum werd ik benaderd door een man die mij bij het maken van de afspraak hierover al eerder een aantal keren gevraagd had hoe mijn naam gespeld werd. Ik wil eens even een gesprekje met u hebben.... Ik schrok en dacht dan moet het maar snel gebeuren. Het bleek dat hij mijn moeders naam kende, van de overlijdensadvertentie, en ook wist hij waar mijn zussen woonden. Het overviel me compleet.... ik werd heel argwanend....

Hij vroeg me of ik wist dat er een boek bestond waar mijn vaders naam in vermeld stond. Nee dus, Het blijkt een boek te zijn waarin alle namen van alle slachtoffers uit onze stad staan vermeld die omgekomen zijn gedurende de tweede Wereldoorlog.... Joodse mensen, burgerslachtoffers, militairen, ... en er staat een Duitser in.... en dat is mijn vader. Dat vond ik toch wel heel bijzonder. Er schijnt enkele jaren daarvoor een groot onderzoek te zijn gedaan naar mijn vader. Daar ben ik nooit in gekend en dat achteraf te moeten horen vond ik niet zo prettig. Uiteindelijk is zijn naam er in vermeld omdat men niet kon aantonen dat mijn vader zich op de een of ander manier schuldig zou hebben gemaakt aan oorlogsmisdaden. Zo is het gebeurd. Ik vond het een eer.

Maar tegelijkertijd kwam het verleden en de verwarring daarover zo verschrikkelijk dichtbij.... Toen merkte ik toch wel hoeveel last ik er weer van had. Ik knapte werkelijk af, kwam ziek thuis en uiteindelijk heb ik hulp gezocht bij een psychiater. Hij moedigde mij aan er mee aan de slag te gaan.... in de huid te kruipen. En ik kroop in de huid van mijn vader, voor zover dat mogelijk is en zo ben ik mijn zoektocht naar hem begonnen.

Het heeft me heel veel opgeleverd.

Omdat ik Duits ben, en een kind uit zijn huwelijk, dus zijn naam draag, had ik het recht op

medewerking en toegang tot papieren en instanties. Zo heb ik het huis waar hij gewoond heeft en zijn oude school bezocht. Ik ben gaan praten met mensen die nog leefden en hem gekend moesten hebben. Mijn partner Rob heeft mij in die periode daarin heel erg gesteund.

Over mijn vader heb ik heel veel goeds gehoord. Dit in tegenstelling tot wat ik ook tegen kwam over enkele familieleden, die toch wel heel erg pro-nazi blijken te zijn geweest. Een rol die ze ook al in Nederland vervuld hebben. Dat heeft me erg aangegrepen,.... heel erg.... ik vond en vind het heel moeilijk om daar mee om te gaan. Ze zijn ronduit heel erg fout geweest, met voor sommige mensen grote gevolgen....

Ja, dat vind ik heel moeilijk, om dat een plaats te geven....

Ik had heel veel angst om wat ik over mijn vader te weten zou komen, maar ik heb gelukkig alleen maar goede dingen over hem gehoord. Ze hebben hem naar het Oostfront gestuurd, waarschijnlijk omdat hij voor het Duitse leger niet zo'n betrouwbare Duitser was.... Een oudere huisarts heeft mij ook geholpen met mijn naspeuringen en voor hem was mijn vader ook een held.

Mijn vader mocht eigenlijk niet meer in Nederland komen, maar is met veel moeite vanuit Polen toch nog op verlof in 1944 in Nederland geweest. Een paar kameraden hebben borg voor hem gestaan en terwijl hij het aanbod kreeg om onder te duiken is hij toch terug gegaan. Hij wist dat als hij niet terug ging, zijn vrienden doodgeschoten zouden worden. *Hij is nooit meer terug gekomen....*

Wat heel bijzonder in mijn zoektocht was, en wat ik ook nooit verwachtte, is dat ik per toeval zijn graf gevonden heb. Ik heb dat in 1996 met Rob bezocht. Via een speciaal bureau in Kassel en via brieven van het Rode Kruis, ben ik te weten gekomen dat hij begraven ligt in Roemenië, aan de grens van de Oekraïne, destijds Russisch gebied. Na de val van de muur in 1989 en na de val van Ceausescu in Roemenië kwamen er bergen gegevens over de oorlog uit Rusland naar Duitsland, en ja daar hebben ook zijn gegevens bij gezeten. Omdat ik zoekende was, heb ik daar bericht van gekregen, anders was dat misschien niet eens gebeurd... Ik heb zijn graf bezocht. Hij ligt op een Roemeens orthodox kerkhof begraven, er liggen daar voor een deel Roemeense en Russische soldaten en 63 Duitse soldaten. Het zijn mensen die her en der verzameld zijn. Mijn vader schijnt langs de spoorlijn gevonden te zijn. In krijgsgevangenschap kregen ze veelal open t.b.c. en omdat de Russen ze kwijt moesten, hebben ze hen maar in een trein gezet en van hot naar her gereden; onderweg stierven er velen. De lijken werden langs de spoorlijn gelegd, in bewoonde gebieden. Misschien in de hoop dat de bevolking ze zouden vinden en dat ze dan begraven zouden worden. Dat is dus met mijn vader gebeurd. Hij ligt in een apart graf, niet erg goed onderhouden. Ik heb daar mensen ontmoet, die dat op zich genomen hebben en er een graf van gemaakt hebben. Een van hen noemt zich nu mijn zus...., we hebben nog steeds contact. Van het graf van mijn vader heb ik aarde mee naar huis genomen en dat op het graf van mijn moeder gelegd.... *Ik heb hem thuis gebracht.*

Ik heb het kunnen afronden. Jammer,.... dat ik het niet met mijn zussen kan delen.... Maar toen ik daar stond, aan zijn graf, viel alles van me af. Voor mij is het goed, het is over, het is afgelopen. 52 jaar nadat mijn vader vertrok heb ik bij zijn graf gestaan en is de oorlog eindelijk een beetje over...

Dat is mijn verhaal.

Ik heb nu geen last meer van het collectieve schuldgevoel. Ik weet dat ik er als mens mag zijn.

Ik ben nog wel voorzichtig in het geven van mijn mening en ik zal nog altijd heel goed aftasten waar ik deze wel en waar ik deze beter niet kan geven: alleen in een omgeving waar ik me veilig voel, durf ik mijn mening te geven en dan kom ik op Kombi uit, want dat heb ik inderdaad daar geleerd.

Na mijn scheiding moest ik echt naar buiten treden, keuzes maken. Mijn huwelijk.... was geen best huwelijk..., mijn basis was ook niet goed. Ik trouwde met iemand die leraar Duits werd. Dat leek genoeg basis: zo iemand kon geen hekel aan Duitsers hebben. Uiteindelijk bleek dat helemaal niet genoeg te zijn.

Misschien is dit wel de eerste stap geweest, dat ik weer mijn eigen naam moest gaan hanteren, mijn achternaam, die toch ook wel verraad dat ik van Duitse afkomst ben.

Dat vond ik best moeilijk en ik heb er lang over gedaan om een naambordje op mijn deur te hangen. *Ik heb nu een naambordje*. En ik heb het ook nog met trots opgehangen. Door eerst de naam van mijn man aan te nemen was mijn afkomst even weg, maar zo werkt het natuurlijk niet....

In grote lijnen begon zo mijn proces.

Na het zien van een tv-programma, dat ging over mensen zoals ik, met een Duitse of Oostenrijkse achtergrond, gaf dat zoveel herkenning, was ik er zo vreselijk ondersteboven van, dat ik letterlijk in de tuin naar lucht moest happen. Via Korrelatie kwam ik in contact met een vrouw met een Duitse achtergrond. Samen met twee anderen vormden we een klein groepje om over onze gezamenlijke ervaringen te praten. Via haar kwam ik ook bij de werkgroep Herkenning uit. Ook daar heb ik veel aan gehad. Maar toch was het anders. Ik kon gedeeltelijk met hen mee gaan, maar voor een groot gedeelte niet. Het stukje Duits is anders. Ik heb altijd het gevoel gehad van het verscheurde, niet hier, niet daar te horen. Na die ervaring zijn wij tweeën begonnen met het organiseren van landelijke dagen voor de eigen achtergrondgroep. Maar ook dat verliep anders. Er kwamen veelal mensen met een Duitse vader, iets waar ze pas op latere leeftijd achter gekomen waren en zij wilden voornamelijk weten wie hun vader was. Het was hun zoektocht naar hun roots....

Zij zaten op dat moment in hun fase van hun leven nog niet zo met het probleem van het Duits zijn, dat was toen nog niet aan de orde.

Daarna is de groep kinderen van Duitse militairen opgericht, maar ook daar zijn wij beiden niet actief in geworden, ik heb er nooit veel binding mee gehad.

Zo raakte ik op een gegeven moment betrokken bij Kombi, mede door het contact met die andere Duitse vrouw. Aanvankelijk begon het als erkenning zoeken voor mezelf, in de ontmoeting met de ander. Dat is uitgegroeid tot een gelijkwaardig om kunnen gaan met de ander. Voor mij is dat meer dan erkenning. Mijn leven is op z'n plaats gevallen. Dat is vooral door mijn zoektocht gekomen en daarin heeft Kombi een grote rol gespeeld. Daarvoor zou ik het waarschijnlijk niet aangedurfd hebben. Binnen Kombi wist men waar ik mee bezig was en ik heb veel aanmoediging en steun ervaren tijdens mijn zoektocht. Ik ben gesterkt in mijn beleving van mijn Duits zijn, iets waarvan ik altijd het gevoel had, het te moeten afwijzen, te ontkennen in mijzelf. Het gedeeltelijk Duits zijn mag er nu zijn, dat hoeft ik niet meer te verbergen. Ik ga er nu ook anders mee om: opener. Mijn kinderen beleven mij ook anders. Het stilzwijgen is nu bespreekbaar geworden. Het stopt alleen niet vanzelfsprekend, als je het niet aanpakt.

Daarnaast trof me in Kombi de ontmoeting met anderen; wat voor mij ook de zin van Kombi

is, is de wetenschap, dat oorlog en ook de nasleep ervan, zo zinloos is, zo machteloos maakt. Door de ontmoeting met elkaar, hoe we met de dingen omgaan, kunnen we misschien dat vreselijke zinloze ombuigen, ook al is het misschien een druppel op de gloeiende plaat, kunnen we er anders mee omgaan. Het blijft nu niet hangen in dat zinloze, het kan een plaats in je leven krijgen. Wat wij als 2e generatie nu kunnen met elkaar, iets dat onze ouders niet konden, kunnen wij uitdragen, dat geeft hoop, hoop voor de toekomst. Het is belangrijk de gelegenheid te hebben elkaars standpunten te horen, dat je zaken van alle kanten kunt bekijken, ja, gewoon het leren kennen van elkaar.

Onbekend maakt onbemind en dat geldt zeker voor deze groep kinderen van Mogen zijn wie je bent, dat draagt ook door tot buiten Kombi denk ik.

Destijds was er voor *de kinderen van* geen aandacht. Daar zouden we van geleerd kunnen hebben, waardoor we niet dezelfde fouten hoeven maken. Ik ben leerkracht anderstaligen en ik werk met kinderen die het Nederlands als 2e taal moeten leren en ik werk veel met vluchtelingen. Ik denk dat wij als oorlogskinderen en het opgroeien daarna, veel ervaring hebben in de problematiek die er aan ten grondslag ligt en die ervaring kunnen uitdragen en de anderen kunnen invoelen. Toch is het ook anders, kinderen van *andere* oorlogslanden. Hoe we dit voor de vluchtelingen kinderen van nu moeten invullen, daar zou ik op dit moment geen concreet antwoord op weten.

In dit licht moet Kombi mijns inziens ten aanzien van het *ongenuanceerd* denken in termen van goed/fout, naar het onderwijs en naar de politiek, blijven uitdragen, dat *alle kinderen van de oorlog slachtoffers zijn*.

Ook van de huidige oorlogen, want uit de nasleep van deze oorlogen zijn opnieuw kinderen beschadigd te voorschijn gekomen, en ook zij zullen zich een toekomst moeten scheppen.

Ik denk dat er voor Kombi alleen al hierin voorlopig nog een taak weggelegd zal zijn. Per slot is dit onze levenservaring en ligt onze hoop hierin bevestigd.